

EL MONTSENY VIST PEL
REUSENC JOAQUIM
SANTASUSAGNA

XAVIER FERRÉ

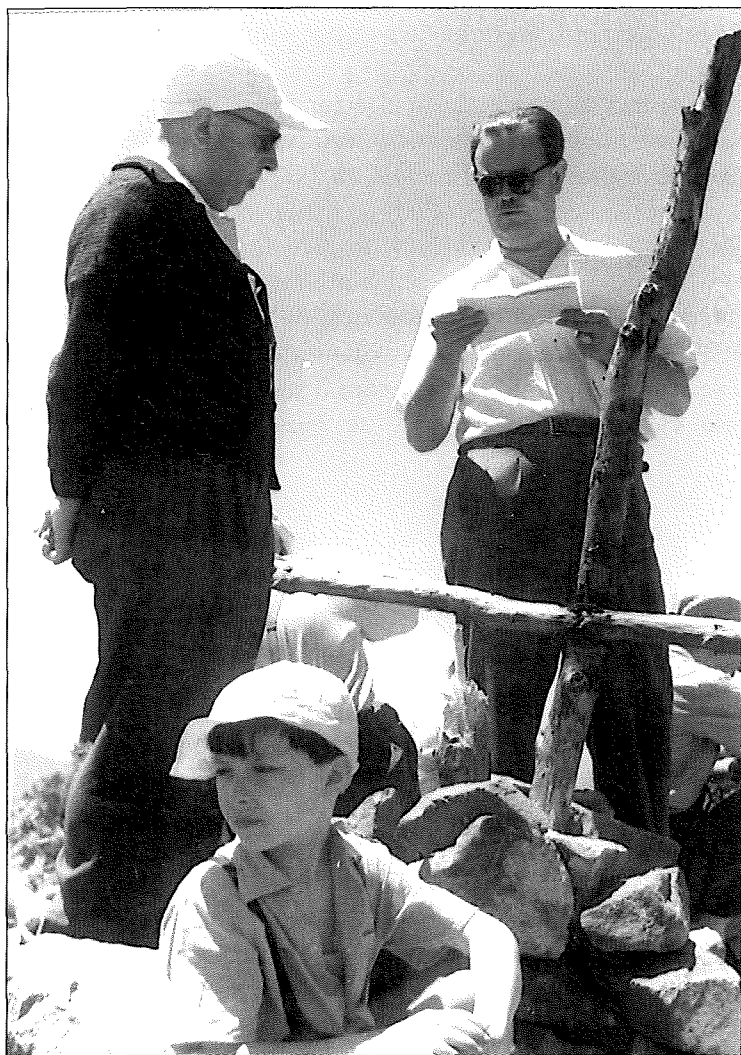
La trajectòria noucentista i progressista de Joaquim Santasusagna i Vallès (Reus, 1899 – 19 de març de 1982), pròxima al programa d'Acció Catalana (organització fundada el 1922), remet a dues característiques bàsiques: la pedagogia cívica —traduïda en clau política— a través de l'articulisme periodístic, i la concepció de l'excursionisme com a exponent del codi patriòtic. En qualsevol cas, la idea fixa de l'escriptor va anar de la mà de les institucions culturals en la direcció de cercar referents socials, identitaris, amb l'objectiu d'articular la consciència nacional. Així, cal contextualitzar la intervenció de Santasusagna, els anys vint i trenta, al Centre de Lectura i, posteriorment, a l'Associació Excursionista de Reus. Aquesta entitat es constituí el 18 d'octubre de 1947 i inicialment fou presidida per Francesc Pàmies Mateu, conjuntament amb Pere Felip Mestres, Pere Rius Sendrós, Domènec Sardà i Adolf Batista i Espasa, amb la finalitat d'agrupar totes les seccions excursionistes de les entitats esportives locals.

Per Santasusagna —de caràcter fortament introspectiu i convençut amb criteris de les idees que defensava— i altres coetanis comparables en idealitat política, com l'escriptor Josep M. Prous i Vila, la funció educadora del periodisme parteix ideològicament amb la intervenció a la Joventut de la Lliga reusenca (*Llaç* [1919], *La Veu del Camp* [1920-1921]) i la col·laboració a *Foment*, portaveu dels nacionalistes republicans (1921-1923/1931), fins abastar el vessant editorialista a l'òrgan d'Acció Republicana i posteriorment d'Acció Catalana Republicana, *Les Circumstàncies* (1930-1936), i la col·laboració a *Estat Català* (1937-1938). En aquests editorials, la nota dominant era la divulgació de referents simbòlics, d'individualitats destacades del lideratge intel·lectual, d'episodis de la història del país i de fets polítics que descabdellaven certes perspectives del país. L'objectiu de Santasusagna —com el de Rovira i Virgili, amb qui es cartejà el 1932 arran de la conferència *Catalunya i l'Autonomia*— era articular un imaginari col·lectiu per nacionalitzar la societat, idea exposada en conferències com *Nació i Estat* (diferenciació entre ambdues formes d'organització política, seguint l'estela de Prat de la Riba) i *Present i futur del catalanisme* (1931). Des d'aquesta perspectiva s'entén que el conjunt d'aquests editorials cerqués un acord comú, en el conjunt de la majoria social, adreçat a fonamentar una opinió que contribuís a la construcció nacional. En aquest sentit, els editorials del que fou òrgan dels republicans possibilistes, com també les recerques publicades a la *Revista del Centre de Lectura*, congruïaven aportacions aconduïdes per la socialització cultural pròpia, com demostra l'aplec d'articles redactats entre abril i desembre de 1930, i publi-

cats, fa poc, amb el títol *L'opció a la democràcia*. Es tractava, en definitiva, de l'organització d'una cultura reflectida en "el moviment, la lluita, el pensament constructiu", que "signifiquen política" (5-8-1930). Una organització cultural que Santasusagna havia de recuperar a través del passat legitimador de l'empremta nacional reusenca amb *Reus i els reusencs en el renaixement de Catalunya fins al 1900* (1955, amb peu d'impremta fals de 1949).

Però la tasca on Santasusagna excel·lí fou la de teoritzador de l'excursionisme. El sentit d'aquest extrem cultural era recuperar el fet excursionista (concretat a la preguerra amb l'Agrupació Excursionista de Reus [1915], de Ricard Ferrater) com a baula central a l'hora d'incorporar *activament* el coneixement del territori a la comprensió del país. En el conjunt dels editorials que Santasusagna va fer per a la Circular de l'Associació Excursionista al llarg de la dècada de 1950, destacava la idea que l'excursionista no era un subjecte passiu, o estrictament esportiu, sense consciència de la pràctica duta a terme, sinó que era un *ciutadà nacional*, identificat activament amb el medi, amb el país. Així, la idea difosa els anys vint de definir l'excursionisme com *escola de ciutadania*, troba en la pràctica teòrica de Santasusagna una remarca prou significativa. En aquest horitzó, el 1959 veia publicada *Definició de l'excursionisme*, on enuncitava l'esforç afegit d'estudi que havia d'escometre l'excursionista: "Anar a muntanya no equival a tornar a casa amb el sarró ple d'alguna cosa tangible i menys encara utilitzable. Se'n ve solament amb els ulls il·luminats i amb l'ànim agitat. S'ha vist terra, s'han contemplat paisatges, s'ha posat a prova l'energia, s'ha estat a llocs que abans només figuraven dins de la toponímia amb posició incerta. Això, però, s'ha aconseguit amb esforç i el que s'ha fruit, tot caminant, pot estar velat en el pensament per obra de la lassitud de repetir l'assaig? [...] Per provar que l'excursionisme té suc i bruc i no és una acció qualsevol, no cal insistir a retreure que, en començar a la nostra terra, fou per servir una cultura autòctona". L'enemic a vèncer, per tant, era aqueixa lassitud contrària a fer un esforç per escometre el descobriment de la terra. Santasusagna, per tant, sistematitzà què era ser excursionista no pas formalment, sinó en un enquadrament romàntic constructiu, de superació, d'arribar a comprendre el *llenguatge* de la muntanya, ja que "quan la muntanya influeix, la puresa de l'aire no pot resultar al·licient a la perversitat. L'amor a la terra renova els individus, tot proveint d'una gràcia que frena els baixos instints. Aquell que estima, no pot adoptar capteniments dolents ni es pot mostrar exempt de polidesa. Només pot produir-se exquisidament".

Aquesta actitud envers la interpretació precisa de la terra el portà determinadament a redactar els estudis *Impressions del Pirineu Central* (1929), *Les serres encantades. Impressions pirinenques* (1936, 1956), *Els termenals del Principat* (1958) i *Tríptic del meu excursionisme* (1979). I, juntament amb el geògraf Josep Iglésies (amb qui va mantenir una relació amical, i prou definitòria, al llarg de tota la vida), elaborà *Les Muntanyes de Prades, el Montsant i*

ANTONI ESCOLÀ

Homenatge a Joaquim Santasusagna en plena muntanya. 26 de juny de 1955

Serra la Llena (1930), que comptà amb la col·laboració de Ramon Amigó en la segona edició de 1960, *Del Camp de Tarragona a l'Ebre* (1931) i *Les Valls del Gaià del Foix i de Miralles* (1934). La redacció d'aquestes guies reflectia detingudament l'ideal d'estudi científic de l'excursionista. Aquesta idea, mantinguda constantment, la va exposar Santasusagna el 1956, quan fixà que "El pas d'un home per la vida, si no és sublimat per l'ideal, s'assembla a una vegetació, puix que només fa accomplir un cicle particular. Els muntanyencs tenim sort d'ésser-ne. L'excursionisme, que no és un esbargiment, un passatemps ni una dèria, ans un gaudi pur i una amor activa a la terra, és considerat com

un ideal. Si se'l sent intensament, un hom s'eleva per sobre del que és quotidià i del que és material".

Algunes d'aquestes idees les podrà copsar el lector en l'article que tot seguit reproduïm. Es tracta d'una minuciosa descripció territorial i, en conseqüència, espiritual del Montseny gràcies al "mal de l'obstinació" de l'excursionista, reflex de la voluntat de contraposició amb l'obstacle físic. Santasusagna hi abocà una anàlisi humanitzadora del paisatge i del territori, després de copsar-ne les característiques empíriques, fins a l'extrem de copsar la mutilació de les composicions del Verdaguer poeta. Aquesta reflexió, conseqüència de la col·laboració a *Les Circumstàncies* del 1930, palesa, també, com el catalanisme de l'autor es definia, en el conjunt de la seva biografia intel·lectual, com a resultat entre la història general i la història viscuda des dels llocs de memòria. Llegiu, doncs, Santasusagna.

EL MONTSENY¹

I

Un any per Tots Sants vam decidir amb una companya d'anar al Montseny per a fer-hi allò que se'n diu el tomb clàssic: mas Vidal, ermita de Sant Segimon, cim de Matagalls, ermita de Sant Marçal, vall de Santa Fe, Gualba... Els diaris portaven que llavors començava a nevar pel Pirineu, però al nostre Camp feia un temps dauradament diàfan. Amb tot ens calgué sortir de Barcelona sota un bon ram. En arribar a Balenyà el cel era cobert i obscur, però el xàfec s'havia aturat. Vora l'ermita de Sant Segimon —taca blanca dalt de la serra— tornà a desfermar-se la pluja i ens assetjà en arribar-hi. L'edifici no tenia guardians i, si hi poguérem dormir, fou per haver-nos-ho facilitat uns estranys de la casa. L'endemà, de bon matí, ja no queia aigua del cel, però una boira espessa esborrava el paisatge i semblava que habitéssim dins la nuvolada. Amb uns minyons que coneixien el camí, àdhuc a ulls clucs, i que havien passat la nit sota el mateix sostre que nosaltres, caminàrem entre filagarses de cotó fluix fins a Matagalls. Quan fórem davant de la gran creu de pedra que corona el cim —ells, piadosos, resaren el credo de consuetud— ens hi trobà una plugeta fina i pene-tredora. I vam resoldre que no persistíem en una ruta sobre una terra dominada per les precipitacions.

L'excursionista, però, pateix el mal de l'obstinació. Els fracassos, àdhuc la tragèdia, no li deturen les ganes de tornar on un dia no pogué arribar. Per això, si la nostra primera excursió al Montseny ens fou desgraciada, no ens havíem d'ensopir en l'escarment ni podíem creure que la muntanya verda ens havia

rebutjat per sempre. El destorb que ens malaurà la sortida era vulgaríssim i qui sap si més d'un pagès de per aquells volts donava enfervorides gràcies a Déu —lleï de la compensació— per allò que nosaltres consideràvem una viva contrarietat. A l'any següent, per la primavera, havíem oblidat el contratemps i planejàrem novament l'excursió. Unes raons especials ens aconsellaren d'invertir l'itinerari i començar a caminar des de Gualba.

S'anava acostant la data en la qual calia emprendre la nova sortida i el sol, cada dia, amb rara persistència, s'amagava darrere una espessa massa de núvols que tapava el cel. No plovia, però; només érem privats de l'alegria de l'assolament. Ens arriscàrem al viatge, a despit de la incertitud meteorològica. En arribar a Gualba, però, gairebé no veiérem la muntanya. La boira l'escondia als nostres ulls. Amb tot, agafàrem el camí i, a mesura que l'enfilàvem, una plugeta cada minut més espessa ens avisava que no érem ben rebuts. Vora el gorg de Gualba ens plantàrem i, tot tractant de substituir amb flassades les absents teulades del vell i abandonat polvorí, ens enginyàrem un precari soplug i desafiarrem el mal oratge. No hi valgueren les ganes de resistir i calgué, alacaiguts, que tornéssim enrere.

II

Enguany —santa insistència— se'ns acudí d'aprofitar els dos dies de Pasqua per provar novament fortuna per uns indrets que es diria que un mal geni ens defengués d'endinsar-nos-hi. El temps, senyor de les nostres preocupacions, es presentava esplèndidament. Un borrell de pessimisme, però, sondrollava en el nostre interior i no permetia que la confiança hi gallegés. Sota un cel on brillaven els estels, talment un mantell brodat de plata, ens n'anàrem a Barcelona. Però l'endemà —fatalitat entre fatalitats— el cel era llis i la matinada humida. Pel tren veiérem clivellar-se la llisor i que algun feix de raigs solars alegrava avarament el paissatge del Vallès. Un cert mal averany acompanyava el nostre viatge. Els cotxes eren tot sorollosos de l'aldarull que feien molts excursionistes, als quals cap quimera ni cap inquietud no proporcionava la inseguretat del temps.

Tornem a ser a Gualba. Diuen que, d'aquest lloc estant, és possible de completar les faixes de vegetació del Montseny tot seguint l'altitud: conreus mediterranis, al peu de la muntanya; pins i alzines, faigs i avets pendís amunt, i l'arrapament porfidiós de les gramínies endevinant-se als cims. Nosaltres només percebérem uns baixos de confusa vegetació fosca i uns alts, tot espes-sa boirada. Repetiríem el nostre anterior anar i tornar?

Tot ascendint, girant-nos, el pla de Gualba, de tant en tant, resplendia de sol, i també la barrera del Montnegre i de les Gavarres, que amagava la mar era

clapejada de claror. Un home pel camí, ens assegurà que fèiem mala empresa i un altre ens afirmà que tot plegat no seria sinó fred. Allò que fou cert, de tant en tant, fou algun ruixat advertidor que la cara dolenta del temps no era una aparença tot simplement. Comencem d'associar, però, el nom del Montseny al d'un estat de pluja i d'humitat.

Havent assolit altitud penetrem a la fageda. El faig a l'estiu té una ufana luxosa; ara només mostra un brancatge nu i esprimatxat. En guanyar la collada de Santa Fe som obsequiats amb una forta calamarsada que fins emblanquina la terra. Som a la famosa vall. La boira ens tapa les muntanyes que l'enronden, però ens podem fer càrrec que al davant tenim un estany artificial que segurament deu emmagatzemar líquid per fer-lo saltar i produir electricitat. Al fons de la clotada l'hotel afecta un castell d'allò més burgès i, entorn el gran edifici, diverses construccions parlen d'una explotació d'estiu i, per una carretera, es veuen anar i venir automòbils amb un concert de botzines. L'antiga ermita sembla empresonada dins aquest conjunt com si hi fos inexistent. Som a més de mil metres d'altitud i ningú no ho diria. L'única impressió muntanyenca que ens proporciona l'indret és deguda a uns alemanys estacionats a la porta de l'hotel, que no deuen saber si guaitar el temps que fa o contemplar còmodament el paisatge gairebé introbable. Llur rostre, d'expressió angèlica, i els ulls esblaimats de color, no deixen endevinar quina intenció els immobilitza.

III

Al pla de l'Espinal una moderna ermita envoltada de matoll no ens féu deturar, ans emprenguérem, tot just arribats, el camí de la font del Briançó. Un pic hi fóssim, si el temps s'aclaria, pujaríem a les Agudes. Semblava això possible, perquè el mal humor del temps s'esvania i un bell ambient començava a imposar-se. Però no trobarem la font. Errats de camí, vam a anar a raure en una barraca abandonada, al pròxim veïnatge de la cinglera retallada de les Agudes. Els núvols van esmicolar-se, a poc a poc, i el sol va poder escampar els seus raigs tènueament. I per una recta canal assolírem el coll de les Agudes i, des d'aquell indret, guanyàrem el cim. Un estat boirós, força general, perjudicava l'amplitud del panorama.

Però l'alegria d'haver aconseguit un objectiu dubtós no ens féu donar gaire importància a l'encongiment de la visió. Ens adonàrem, a dalt, que en un bocí de cingle hi havia pintat un gran escut de Catalunya; un *delt* neutralitzador va curar, però, de flanquejar-lo amb unes franges vermelles i una de groga, d'uns colors més pàl·lids, que els de l'escut de sota i això denotava, ben bé, per al conjunt pictòric, dues èpoques, dues mans i dues intencions.

Per una altra canal davallàrem cap a la vall de Sant Marçal i, tot rodejant-ne un bon tros, arribàrem a l'ermita que s'hi alça. En aquella hora, la humil edificació era plena de gent, potser un centenar d'excursionistes, que menaven un aldarull jovial i eixordador. La majoria, minyons que s'encaminaven a la vintena; algun caparró ardit de noia; algun rostre innocent —ulls blaus i cabells ros clar— evidentment germànic.

L'endemà cap inquietud quant al temps. El cel era net, serè, d'un color esblaimat. La llarga cinglera de les Agulles es retallava en una banda i, l'altra, la tossa del Matagalls es destacava robusta. L'edifici de l'ermita —rusc de gent eixelebrada— es veia disminuir, sota el coll, entre la grandesa del paisatge. La vall de Sant Marçal s'obria majestuosa, escortada per superbes muntanyes.

Emprenguérem l'ascensió del Matagalls. Abans d'arribar al cim, passàrem uns colls i l'anomenat Pregon, encatifats d'herbei i d'una galanesa exquisida, ens hauria fet aturar una bona estona. Ens semblava, però, que el temps havia de curterjar-nos i ens enfilàrem per un camí cap al cim. Amples i extenses congestes, ací i allà, clapejaven l'aridesa de la muntanya. La creu de pedra que el corona era mancada d'un braç; els versos de Jacint Verdaguer esculpits al sòcol estaven mutilats. Així i tot, els recitàrem cridant i en aquelles altures solitàries, prengueren un to ampul·lós i solemnia; semblava que adaptessin forma material en la gràcia esquiva i desolada de l'ambient.

Per un camí incert i propici a la marrada davallàrem al Brull, només unes quantes cases humils vora una bella església. Tot davallant-hi, el paisatge tenia un to més suau. L'augustesa severa del capdamunt del Matagalls —roca i mates al voltant d'una creu malmesa— va tornar-se d'un to més amable. Després, el bosc ens portà la joia de l'arbriu; en acabat, la verdor boscana va aclarir-se perquè anés mostrant-se la nota vulgar dels conreus. I ja fórem una altra vegada, deixada enrera l'alta muntanya vorejant els dos mil metres, en domini gairebé absolut de l'home.

En ser a l'estació de Balenyà, el sol que cremava la carretera ens hi va conduir, va amagar-se darrere d'un núvol negre. Una altra calamarsada va assotar la terra, però la sorda ronquera del tren elèctric ens indicà que ja havia finit —aconseguits els objectius— la nostra excursió. I, quan el comboi entrà al Vallès, el bon sol acompanyava la gent que, tot celebrant la diada, es dirigia a acabar al camp la tarda de dilluns de Pasqua.

NOTES

1. Extret de Joaquim Santasusagna. *Les Circumstàncies*, 21, 22 i 23-5-1930, dins *L'Escampall. Articles de caràcter excursionista*, edició de l'autor, Reus, 1971. pàg. 45-49, dins Montserrat CORRETGER [cur.]: *La terra del llamp. Paisatges i gent de Reus i el Baix Camp*, Edicions de La Magrana, Barcelona, 1998, pàg. 98-103.